

Xestión de especies no Parque das Illas Atlánticas de Galicia.

Instrumentos sociais na conservación

Management of the species in the Atlántics Island's National Park of Galicia. Social Instruments for protection

Jorge Bonache López. Técnico de Uso Público do parque nacional Illas Atlánticas (Galiza-España)

Resumo

A conservación dos hábitats e especies do Parque Nacional das Illas Atlánticas de Galicia, que constitúe o principal obxectivo da súa declaración, así como da doutros espazos naturais, debe ir ligada á concienciación ambiental dos visitantes e dos habitantes do ámbito, para creamos deste modo na sociedade unha conciencia favorable á conservación e ao respecto da natureza.

Despois de realizar unha introdución do Parque Nacional Marítimo-Terrestre das Illas Atlánticas de Galicia e dos valores naturais que motivaron a súa declaración, e de explicar brevemente os principais proxectos de xestión e conservación que se realizan no parque, o presente artigo intenta argumentar por que é importante ter en conta os aspectos sociais e educativos na conservación dos espazos e as especies, usando como exemplo e explicando as distintas actuacións que se realizan nas illas atlánticas de Galicia en relación coa información ao visitante, a divulgación ambiental, a educación ambiental e mais a participación dos cidadáns na xestión e a conservación.

Abstract

The conservation of the habitats and species in the National Park of the Atlantic Islands of Galicia, which is the main purpose of its designation, as well as that of other natural areas, must involve the environmental awareness of visitors and inhabitants in the area in order to create social awareness that is conducive to the conservation of and respect for nature.

After presenting the National Maritime-Terrestrial Park of the Atlantic Islands of Galicia, as well as the natural values that led to its designation, and after offering a brief explanation of the main conservation and management projects implemented in the park, this article gives the reasons why it is important to consider social and educational issues in the conservation of the spaces and species, using as an example and explaining the various operations carried out on the Atlantic Islands of Galicia in the area of visitor information, environmental diffusion, environmental education and citizen participation in the management and conservation work.

Palavras chave

Parque Nacional, Illas Atlánticas de Galicia, conservación, uso público, educación ambiental

Key-words

National Park, Atlantic Islands of Galicia, conservation, public use, environmental education.

Introdución ao Parque Nacional das Illas Atlánticas de Galicia e aos valores naturais que motivaron a súa declaración

O Parque Nacional Marítimo-Terrestre das Illas Atlánticas de Galicia está formado polos arquipélagos de Cíes, Ons, Sálvora e Cortegada e as augas do seu ámbito, situados nas provincias de Pontevedra e A Coruña. Ten unha superficie de 8 480 hectáreas, das cales 7 285,2 son mariñas e 1 194,8 terrestres, o que supón que aproximadamente un 86% do seu territorio é mariño. Foi declarado pola Lei 15/2002, do 1 de xullo, aprobada polas Cortes Xerais, por proposta do Parlamento de Galicia.

As illas atlánticas de Galicia están incluídas na Rede de Parques Nacionais, formada na actualidade por 14 espazos naturais protexidos que constitúen unha mostra representativa do mellor dos distintos sistemas naturais españois. En concreto, as illas atlánticas de Galicia son representativas dos sistemas naturais ligados a zonas costeiras e plataforma continental da rexión eurosiberiana. Á súa vez, este espazo natural forma parte da “*Rede Galega de Espazos Protexidos*”, formada na actualidade por un único parque nacional, 6 parques naturais, 5 monumentos naturais, 5 zonas húmidas protexidas e 73 zonas de especial protección dos valores naturais.

Tal como dispón a súa Lei de declaración, os principais obxectivos do parque nacional son os seguintes:

- *Protexer a integridade de ecosistemas ligados a zonas costeiras e á plataforma continental da rexión eurosiberiana*
- *Asegurar a conservación e recuperación, no seu caso, dos hábitats e as especies, así como a preservación da diversidade xenética*
- *Asegurar a protección, recuperación, fomento e difusión dos seus valores ambientais e do seu patrimonio natural, regulando de forma compatible coa conservación tanto a actividade investigadora e educativa como o acceso dos visitantes.*
- *Promover e apoiar no interior do parque as actividades tradicionais compatibles coa protección do medio natural.*
- *Achegarlle ao patrimonio común unha mostra representativa do ecosistema litoral da rexión eurosiberiana, incorporando o parque nacional aos programas nacionais e internacionais de conservación da biodiversidade.*

Pode sinalarse que o principal dos obxectivos do parque nacional é a conservación dos valores que motivaron a súa declaración, obxectivo que debe ir ligado á divulgación deses valores e á concienciación ambiental dos visitantes do parque e dos cidadáns do seu ámbito.

Alén dunha valiosa historia e cultura que cómpre protexer e divulgar, existen nas

Illas atlánticas de Galicia valores naturais que hai que conservar en relación co seu medio físico e a súa flora e fauna, tanto na parte terrestre como na mariña:

Medio terrestre

O relevo dos arquipélagos que conforman o parque nacional presenta unha clara diferenciación entre a vertente que mira cara ao océano aberto, abrupta e acantilada, e a que mira cara ás rías baixas, cun perfil máis suave e presenza de praias e dunas. Os materiais xeolóxicos predominantes son graníticos en Cíes, Ons e Sálvora, e xistos e paragneises en Cortegada.

En canto á flora, os distintos ecosistemas presentes nas illas do parque albergan diferentes especies:

- **Rochedos e cantís litorais:** na súa maior parte escarpados e de difícil acceso, presentan unha flora singular e en bo estado de conservación, con especies como o perexil de mar (*Crithmum maritimum*), a “herba de namorar” (*Armeria pubigera*) e a anxélica mariña (*Angelica pachycarpa*).
- **Praias e dunas:** son ecosistemas excepcionalmente fráxiles, cunha flora moi singular, con especies como a herba namoradeira (*Armeria pungens*), a camarriña (*Corema album*) e *Linaria arenaria*, esta última en perigo de extinción.

- **Matogueiras:** ocupan a maior parte da superficie terrestre do parque nacional e presentan especies representativas das costas atlánticas como o toxo (*Ulex europaeus* subsp. *latebracteatus*) e o breixo (*Erica* sp.). A xesta (*Cistus insularis*), en perigo de extinción, unicamente foi descrita nos arquipélagos de Ons e Sálvora, e constitúe o único endemismo vexetal do parque nacional.

- **Vexetación rupícola:** é aquela que medra en afloramentos rochosos, ocupando fendas e espazos entre as pedras. No parque están presentes dúas especies rupícolas en perigo de extinción: *Rumex rupestris* e *Erodium maritimum*.

- **Bosques autóctonos:** exceptuando no arquipélago de Cortegada, no resto dos arquipélagos do parque o arboredo autóctono ocupa moi pouca superficie. Algunhas das especies máis representativas son o cerquiño ou carballo negro (*Quercus pyrenaica*) e o salgueiro negro (*Salix atrocinerea*).

A **fauna** terrestre do parque nacional é tamén moi singular. Entre varios aspectos destacables, podemos sinalar a extraordinaria abundancia de píntega común (*Píntega píntega*) na illa de Ons, e a existencia dunha subespecie de lagarto arnal (*Lacerta lepida oteroi*) exclusivo do arquipélago de Sálvora. Respecto ás aves, as illas ofrecen un espazo importante para a cría de diversas especies terrestres e de catro

especies mariñas: o paíño do mal tempo (*Hydrobates pelagicus*), a gaivota escura (*Larus fuscus*), a gaivota patiamarela (*Larus michahellis*), con preto de 30.000 parellas nidificantes nos arquipélagos do parque, e o corvo mariño cristado (*Phalacrocorax aristotelis*), con algo máis de 1.000 parellas, cerca da metade da poboación española nidificante. Está última especie, moi vulnerable, é obxecto dun plano de manexo. Ademais das nidificantes, poden observarse no parque nacional moitas aves migratorias, como o arao común ou arao dos cons (*Uria aalge*), o mascato (*Morus bassanus*) e o furabuchos balear (*Puffinus mauretanicus*), entre outras.

Medio mariño

A parte mariña do parque nacional é o tesouro agochado do espazo natural. Presenta un elevadísimo valor ecolóxico e serve de sustento a unha extraordinaria biodiversidade. Cada tipo de substrato nos fondos mariños determina a presenza de distintos organismos:

- **Fondos rochosos:** presentan unha gran variedade de hábitats, entre eles os bosques de grandes algas pardas, formados polas algas *Saccorhiza polyschides*, *Laminaria ochroleuca* e *Laminaria hyperborea*. Estes bosques submarinos albergan unha enorme diversidade de especies, como a peneira (*Haliotis tuberculata*), a centola (*Maja squinado*), o congro (*Conger conger*)...
- **Fondos de area:** neles predomina a sedimentación e moitas das especies mimetízanse co fondo ou sotérranse nel, como é o caso do rodaballo do mar Negro (*Psetta maxima*), o bolo voador (*Ammodytes tobianus*) ou o choco (*Sepia officinalis*).
- **Fondos de maërl:** están formados polas algas calcarias *Lithotamnion coralloides* e *Lithotamnion calcareum* e ofrecen unha importante zona de refuxio para acubillar unha gran diversidade animal, con especies como a ameixa rubia (*Venerupis rhomboideus*) e a vieira (*Pecten maximus*), así como fases xuvenís doutras como a nécora (*Necora puber*), a centola (*Maja squinado*)...
- **Fondos de cascallo:** están formados por restos de cunchas de moluscos, e tamén esconden unha variada fauna, con especies como a zamburiña (*Chlamys varia*), a navalla (*Ensis spp.*), o polbo (*Octopus vulgaris*)...

O parque nacional informa previamente dos planos de explotación dos recursos mariños aprobados pola Consellaría de Pesca e Asuntos Marítimos no seu ámbito territorial para garantir que estes sexan compatibles coa conservación.

Actuacións de conservación de hábitats e especies no Parque Nacional das Illas Atlánticas de Galicia

Nas illas atlánticas de Galicia realízanse diversos proxectos e actuacións para protexer os hábitats e as especies de flora e fauna. A existencia no parque dunha normativa cuxa principal finalidade é a conservación, e dunha completa zonificación, permite xestionar en conxunto as especies cos seus hábitats, xa que se se levan a cabo estratexias ou planos de conservación de especies sen ter en conta o hábitat en que viven, as posibilidades de lograr os obxectivos son menores.

A zonificación do parque nacional é unha das ferramentas máis importantes de planificación e xestión. Consiste na división do territorio do parque en distintas zonas en función de criterios de conservación e uso público, como o valor ecolóxico, a singularidade, a fragilidade ou a seguridade dos visitantes. Cada tipo de zona pode albergar un nivel de usos determinado e cumpre uns obxectivos diferentes. Na actualidade, no parque nacional, tanto na parte mariña como na terrestre, existen os seguintes tipos de zonas:

- **Zona con edificacións existentes:** integrada polos núcleos de poboación, unicamente está representada polas

zonas de edificacións da illa de Ons.

- **Zona de uso especial:** integrada por instalacións ou edificacións permanentes dedicadas á xestión do parque.
- **Zona de uso moderado:** nela o mantemento das actividades tradicionais e do uso público é compatible coa conservación dos valores naturais, sempre que se realice de xeito sostible.
- **Zona de uso restrinxido:** nela o acceso dos visitantes e as actividades tradicionais deben desenvolverse con restricións específicas. Por exemplo, o uso público só se permite nos sendeiros autorizados.
- **Zona de reserva:** integrada polos lugares en que, por motivos de conservación ou de seguridade, unicamente se permite o acceso para actividades de xestión ou investigación.

A seguir explícanse brevemente algúns planos, proxectos e actuacións relacionados coa conservación de hábitats e especies que se levan a cabo no parque:

- **Erradicación de especies vexetais alóctonas e potenciación da vexetación autóctona:** no marco dos seus obxectivos de conservación, o parque nacional está a pór en marcha un plano de erradicación das especies vexetais alóctonas e de potenciación das autóctonas, cuxos resultados poderán observarse a medio-longo prazo. Entre as especies alóctonas, a prioridade é eliminar as invasoras, como a acacia negra (*Acacia melanoxylon*), es-

pecie arbórea que se estende moi rapidamente, e a uña de gato (*Carpobrotus spp.*) que coloniza zonas de duna.

- *Control de poboación de visón americano*: sobre todo na illa de Sálvora, existe un problema de conservación pola presenza de visón americano (*Mustela vison*), especie que non é propia do espazo natural e que causa un impacto negativo sobre todo nas colonias de aves mariñas nidificantes, xa que depreda ovos e pitos, e mesmo exemplares adultos. Por mor disto, realízanse actuacións de control da poboación desta especie invasora nos arquipélagos do parque nacional.
 - *Plano de manexo das poboacións de anfibios e réptiles*: co obxectivo de protexer as poboacións de anfibios e réptiles das illas do parque nacional, cuxa problemática é bastante específica, elaborouse un plano de manexo destas poboacións, que inclúe informacións polo miúdo sobre o seu estado de conservación e medidas de xestión ao respecto. Entre as especies obxecto deste plano pode poñerse como exemplo o sapo raxado (*Discoglossus galganoi*), cuxa situación é crítica nas illas Cíes.
 - *Plano de manexo do corvo mariño cristado*: estase a levar a cabo o plano de manexo do corvo mariño cristado (*Phalacrocorax aristotelis*), ave mariña moi vulnerable e unha das especies de fauna máis emblemáticas do parque nacional.
- O plano estuda os seus principais problemas de conservación e establece recomendacións de xestión para protexer unha especie cuxa colonia nidificante nas illas atlánticas de Galicia é a meirande de todo o territorio español.
- *Prevención e extinción de incendios*: dada a especial relevancia que teñen todos os anos os lumes no territorio galego e por mor de que as illas do parque nacional son zonas de alto risco de incendios, realízanse anualmente actuacións de prevención e na tempada de verán cóntase nas illas con persoal de vixilancia e loita contra incendios,
 - *Regulación de actividades mediante permisos*: no parque nacional existen diversas actividades e usos cuxa realización require unha autorización da administración, que se outorga cunha serie de condicións para garantir a compatibilidade de todas as actividades coa conservación dos valores naturais. É o caso da regulación mediante permisos do mergullo, o fondeo de embarcacións ou o transporte de pasaxeiros, nos cales existen unhas cotas, unhas zonas permitidas e un espazo acondicionado que prohibe que sexan danadas a flora e a fauna do parque.
 - *Estudos de flora e fauna*: realízanse de xeito continuado estudos e investigacións sobre a flora e fauna do espazo

natural e sobre os seus ecosistemas, prestándolle unha especial atención ás especies máis ameazadas e singulares.

- *Monitorización e seguimento de flora e fauna:* de xeito sistemático, estase a pór en marcha un plano de monitorización e seguimento dos hábitats e especies de flora e fauna máis sensibles, singulares e ameazadas, co obxectivo de dispor de información continua sobre o seu estado de conservación, e deste modo poder tomar decisións ao respecto e realizar actuacións de xestión encamiñadas á conservación.
- *Outras actuacións de conservación de flora e fauna ameazada:* os estudos que se realizan proporcionan información para levar a cabo outros proxectos e actuacións de conservación, entre os que pode destacarse a restrición do acceso de visitantes mediante valados a zonas especialmente fráxiles ou de elevado valor ecolóxico, como as dunas.

Instrumentos sociais para a conservación de especies no Parque Nacional das Illas Atlánticas

Despois de explicarmos brevemente algunhas das actuacións que se realizan no parque nacional para protexer as especies e os hábitats, cómpre dicir que a función

dos espazos naturais protexidos non é soamente protexer estes valores naturais, senón tamén crear unha conciencia favorable cara á súa conservación na sociedade. É necesario contar coa xente para a protección dos espazos naturais e da súa flora e fauna, xa que se os visitantes e a poboación do ámbito dos espazos naturais non son conscientes da necesidade de coidalos e respectalos, os obxectivos de conservación non se cumprirán. É por iso que a educación ambiental pode converterse nunha das ferramentas máis importantes para a conservación da natureza.

En relación coa visita, resulta positivo que os espazos naturais poidan ser coñecidos por un importante número de persoas, mais é necesario tamén ter en conta que o obxectivo ao respecto non é conseguir un número determinado de visitantes, senón un tipo de visita que cumpra dúas premisas de moita importancia: que sexa compatible coa conservación e que estea baseada nun coñecemento dos valores naturais e culturais que motivaron a declaración do espazo natural protexido. A primeira premisa cumprírase se o visitante ten unha actitude respectuosa co ámbito e atende a normativa do espazo natural, e a segunda, que na actualidade aínda non se cumpre nunha boa parte das visitas ao parque, lograrase proporcionándolle información aos visitantes sobre o lugar no que están. É moi importante que todas as persoas que viaxen ás illas do parque estean adecuadamente informadas sobre a nor-

mativa e a condición de espazo protexido, e é por iso polo que no parque nacional se pon moita atención na información individualizada nas casetas de información das illas e polo que, no marco das autorizacións de transporte, as navieiras que realizan viaxes ás illas están obrigadas a proporcionar folletos do parque nacional ás persoas que viaxan nos seus barcos de pasaxe, así como bolsas para que os visitantes leven de volta a terra os residuos que xeran. Ademais, todos os anos realízanse xornadas formativas para os informadores turísticos do ámbito, co obxectivo de que poidan proporcionar unha información sobre o parque que sexa útil e acorde coa finalidade do espazo natural (é evidente que non visitarán as illas coas mesmas expectativas un visitante ao que soamente o informaron de que en Cíes ou Ons hai unhas praias extraordinarias, e outro ao que lle faloron da normativa e mais dos valores naturais).

Para facilitar o coñecemento dos valores naturais e culturais e fomentar un tipo de visita acorde coa condición de parque nacional, edítanse distintos tipos de folletos, con varios niveis de información e dáselle a oportunidade ao visitante de realizar itinerarios sinalizados polas illas, ou tamén itinerarios guiados gratuítos atendidos por persoal formado e especializado. Dado que o parque non dispón aínda de centros de visitantes (unicamente conta na actualidade con casetas de información e un centro de información en Cíes), estes itinerarios

guiados, que na tempada de verán se realizan pola mañá e pola tarde, considéranse moi importante para lles poder achegar a natureza aos visitantes, explicar in situ o seu significado e fomentar unha conciencia favorable cara á súa conservación.

En relación coa educación ambiental, que constitúe un dos principais obxectivos do parque nacional, este conta cun programa centrado sobre todo en colexios do ámbito, aínda que tamén se realizan actividades con outros colectivos, con especial atención ao discapacitado e a outros colectivos con necesidades de inclusión, cos que se realizan visitas guiadas para integralos nos traballos de uso público do parque nacional e fomentar un turismo para todos, sen exclusións (en relación a isto último, cómpre sinalarmos que, aínda que se está a traballar nesa dirección, a accesibilidade dos arquipélagos do parque aínda ten que mellorar moito). Respecto aos colexios, realízanse actividades nos centros educativos e nas illas, con escolares do ámbito do parque e algúns do interior de Galicia, sobre todo do curso de 5º de Primaria. Este programa, que a dirección do espazo natural protexido considera moi necesario, tivo nos últimos anos un moi boa acollida entre o importante número de colexios con que se traballa e leva asociado un material didáctico elaborado polos guía-intérpretes do parque, e no cal o personaxe principal é un corvo mariño cristado. Con el trátase de achegarlles o espazo natural aos escolares e fomentar neles un coñecemento

e unha actitude favorable á conservación dos hábitats e especies do parque nacional, e por extensión da natureza.

Tamén é importante o programa de divulgación ambiental do parque, cuxo principal obxectivo é difundir os seus valores naturais e culturais. Nel enmárcanse diversas guías e publicacións sobre o espazo natural e a súa flora e fauna, a páxina web oficial, cursos, charlas e exposicións itinerantes que son visitadas por colexios do ámbito. Se os cidadáns coñecen o parque nacional e os seus valores naturais, será máis fácil que cando o visiten sexan respectuosos co ámbito e será máis probable que poidan entender a necesidade de conservación.

Moi en relación coa participación da sociedade na conservación dos espazos naturais e da súa flora e fauna, tamén teñen lugar no parque nacional campañas de voluntariado, en colaboración con asociacións conservacionistas como a Sociedade Española de Ornitología e Verdegaia. Os voluntarios colaboran cos traballadores do

parque en actuacións de conservación e concienciación ao visitante, como na eliminación de especies vexetais alóctonas e en campañas de sensibilización en materia de xestión de residuos. A Xunta de Galicia organiza tamén campos de traballo nas illas na tempada de verán, nos cales os participantes realizan actividades de conservación e educación ambiental.

Non podemos falar de instrumentos sociais para a conservación no parque nacional sen deixar de mencionar o proxecto “Illas sen Papeleiras”, que se implantou hai dous anos nas illas Cíes e está en período de proba na illa de Ons. O proxecto consistiu na eliminación, primeiro temporal e despois permanente, dos máis de 50 colectores de lixo que había nas illas Cíes para os visitantes, de xeito que estes teñen que levar na actualidade o seu lixo de volta á casa. Con iso, alén de traballar na dirección axeitada en relación coa minimización de residuos e coa acumulación de lixo arredor dos colectores, conséguese reducir o impacto paisaxístico destes e, sobre todo, traballar na concienciación ambiental dos visitantes para que se fagan responsables dos seus residuos e diferencien o parque nacional e as súas praias das zonas e as praias urbanas, para así poñer en valor o patrimonio natural do parque e conseguir que os visitantes sexan conscientes diso e vexan de xeito natural que “o normal” é non deixar ningún tipo de lixo nunha lugar tan especial, cuns valores naturais tan destacados. Aínda que houbo visitantes

aos que a medida non lles pareceu ben, a gran maioría reaccionou moi positivamente (máis do 90% segundo as enquisas realizadas), debido a que se traballou moi intensamente na información previa e, sobre todo, debido a que se se conta cos visitantes e se lles informa axeitadamente, a maioría deles poden comportarse dun xeito respectuoso co ámbito, moito mellor do que nun principio pode agardar. É por iso polo que a conservación dos hábitats e as especies non debe facerse de costas aos cidadáns, senón que só será posible se se lles implica e se lles fai partícipe dela.

Por último, é importante sinalar, a modo de conclusión, que o Parque Nacional das Illas Atlánticas de Galicia, ao igual que a maioría dos espazos naturais protexidos, é un espazo aberto aos cidadáns, e que nel a conservación dos valores naturais, principal obxectivo da súa declaración, debe ir ligada á concienciación ambiental no ámbito e nos visitantes, para conseguirmos un uso público adaptado á condición de parque nacional, un maior coñecemento dos valores naturais e unha conciencia na sociedade favorable á conservación e á xestión destes espazos. Sabendo que aínda hai moito traballo por facer ao respecto, podería dicirse que habería que conseguir non só que os cidadáns apoien as actuacións de conservación do parque nacional, senón que cheguen a esixirlle á administración que a natureza sexa conservada, porque a sintan como algo próximo a eles e algo que paga a pena protexer. Por su-

posto, este obxectivo, a longo prazo en moitas ocasións, non é doado, especialmente cando na sociedade hai sectores aos que as regulacións dos espazos naturais afectan directamente, pero hai que ter claro que é cara a onde temos que dirixirnos, para poñer en valor o patrimonio natural e fomentar a súa conservación e a concienciación ambiental ao respecto.

BIBLIOGRAFÍA

- VILAS PAZ, A.; GAMALLO LISTE, B.; FRAMIL BARREIRO, J.; BONACHE LÓPEZ, J.; SANZ OCHOA, K.; LOIS SILVA, M.; TOUBES PORTO, M.; FERNÁNDEZ BOUZAS, J.A.; RODRÍGUEZ MERINO, E.E. (2006). *Guía de Visita do Parque Nacional Marítimo Terrestre das Illas Atlánticas de Galicia*. Madrid, Organismo Autónomo Parques Nacionales.
- ARCEA XESTIÓN DE RECURSOS NATURAIS (2006): *Guía da fauna terrestre do Parque Nacional Illas Atlánticas de Galicia. Vertebrados*. Madrid, Organismo Autónomo Parques Nacionales.